

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

2

LI

Vilnius 2018

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Domininkas B u r b a. **Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus pavieta. Monografija.** Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. 2016, 384 p. ISBN 978-609-471-085-8

Domininko Burbos monografija parengta pagal 2010 m. gruodžio 21 d. Vytauto Didžiojo universitete apgintą daktaro disertaciją „Bajorijos kriminaliniai nusikaltimai ir bausmės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje“. Neabejotina, kad knyga, skirta smurtiniams nusikaltimams, kuriuos XVIII a. Vilniaus pavieta įvykdė bajorai, sulauks skaitytojų dėmesio.

Monografiją sudaro pratarinė, įvadas, trys skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santraukos anglų ir lenkų kalbomis, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Tekstą papildo ir padeda jame orientuotis Laimos Bucevičiūtės sudarytas Vilniaus pavieto žemėlapis, taip pat dvylika autoriaus parengtų diagramų ir šešios lentelės. D. Burbos tikslas buvo „atskleisti Vilniaus pavieto bajorų, kaip privilegijuotojo luomo, smurtinių nusikaltimų ir bausmių sandarą bei adekvatumą, tendencijas ir specifiką to meto visuomenės santykių kontekste“ (p. 26). Jis siekė nustatyti nusikaltimų ir už juos įstatymuose numatytų bausmių santykį, taip pat išanalizuoti surinktą informaciją apie smurtinius nusikaltimus, įvykdytus XVIII a. Vilniaus pavieta. Atsižvelgdamas į istoriografijos būklę, empirinį darbo pobūdį ir šaltinių išlikimo mastą, autorius pagrįstai nutarė tyrime apsiriboti 1717–1795 m. laikotarpiu ir vieno pavieto geografine erdve. Tyrimo pagrindas buvo Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų medžiaga: daugiausia tai nukentėjusiųjų skundai, vaznių atlikti nuostolių ir sužalojimų paliudijimai ir teismo sprendimai. D. Burba sugebėjo vykusiui suderinti sintezės ir analizės metodus, tad gausi nauja faktografinė medžiaga knygos skaitymo neapsunkina. Autorius vienas pirmųjų lietuvių istoriografijoje taip plačiai panaudojo teisminių šaltinių kompleksą. Įmdamasis tyrimo jis neturėjo pavyzdžio, kuriuo galėtų remtis, todėl turėjo pats spręsti daugybę problemų: šaltinių patikimumo ir kritiško jų perskaitymo, istorinės terminijos, nusikaltimo apibūdinimo ir išskyrimo bei kitas

problemas. Verta pabrėžti autoriaus kruopštumą, atliktą didelį darbą stengiantis įsigilinti į to meto teisę, visuomenę, paaiškinti tuo laiku naudotų ginklų įvairovę, visuomenės sandarą ir tarpusavio santykius. Autoriaus kruopštumą įrodo ir asmenvardžių rodyklė – jos sudarymas pareikalavo ypač daug jėgų ir laiko: čia pateikti ne tik monografijoje minimų asmenų vardai ir pavardės, bet ir kita informacija – apie jų luomą, užsiėmimą, pareigas ir kita. Šaltiniai ir mokslinė literatūra taip pat buvo panaudoti kompetentingai ir korektiškai.

Spręsdamas nusikaltimų klasifikacijos problemą, autorius pasirinko vadovautis Kijevo universiteto teisininko Joanikijaus Malinovskio¹ pasiūlyta schema. Taigi smurtiniai nusikaltimai buvo suskirstyti į nukreiptus į asmens gyvybę, sveikatą ir laisvę (šioje grupėje buvo analizuojami nužudymai ir sumušimai, dvikovos, nelegalaus įkalinimo atvejai ir išprievartavimai) bei nusikaltimai, nukreipti į asmens gyvybę, sveikatą ir nuosavybę (čia nagrinėti valdų antpuoliai, namų užpuolimai miesto erdvėje ir plėšimai). Autorius kiekvieną išskirtą nusikaltimą siekė išnagrinėti visapusiškai, apskaičiuoti statistines tendencijas, nusikaltimo erdvę, socialinę aukų bei nusikaltusiųjų sudėtį, apibūdinti smurto lygį, ginkluotę, nusikaltimo objektą ir grobį. Teigiamai vertintinas ir bandymas kiekvieno nusikaltimo atveju ieškoti galimo „teisingumo atkūrimo“ veiksnio, kuris gerai apibūdina to meto teisę ir visuomenę. Tačiau darbo struktūra ir tyrimo prieiga vis dėlto kelia tam tikrų abejonių. Pirmiausia į akis krenta skyrių disproporcijos – pirmasis skyrius („Lietuvos Statuto ir kitų to meto teisės aktų nuostatai apie bajorų nusikaltimus ir bausmes“) užima vos 4 puslapius, antrasis („Smurtiniai bajorų nusikaltimai“) – 198, o trečiasis („Bausmių bajorams sistema“) – 33. Pirmajame skyriuje tik fragmentiškai aptariama jo pavadinime išryškinta problematika ir iš dalies kartojamas įvadas.

Dar daugiau klausimų kyla dėl nusikaltimų klasifikacijos. Autorius teigė, kad „darbe daugiausia remiamasi XVIII a. LDK teisės normomis – pirmiausiai Trečiuoju Lietuvos Statutu ir seimo konstitucijomis“ (p. 17). Tačiau tenka tuo suabejoti². Autorius nutarė analizuoti sumušimą ir nužudymą kaip vieną nusikaltimą. Bet dėl to buvo gauta paradoksali išvada, jog „statistiškai dažniausi nusikaltimai buvo sumušimai ir nužudymai“ (kai iš tiesų iš 989 tokių atvejų nužudymų buvo tik 59, t. y. 6 procentai). Ar racionalu gretinti gyvybės atėmimą ir antausio skėlimą, kai už šias veikas buvo numatytos skirtingo lygio bausmės (už nužudymą beveik visada grėse mirties bausmė, o už sumušimą – tik kalėjimo ir piniginės bausmės)? Kitoje vietoje autorius išskiria nusikaltimą, kurio to meto įstatymai nenumatė – „namų užpuolimus miesto erdvėje“. Tačiau iš jo pateiktų pavyzdžių aišku, jog daugelis tokių atvejų buvo susiję su teismo sprendimo vykdymu. Autorius daro išvadą, kad „kai kurių miesto namų užpuolimų pobūdis labai primena elementarų plėšimą, jų tikslas bei priežastis greičiausiai buvo panaudojus smurtą pasipelnyti kitų sąskaita“ (p. 207). O kitame puslapyje autorius

¹ И. М а л и н о в с к и й, *Учение о преступлении по Литовскому Статуту*, Киев, 1894.

² Recenzijoje visos nuorodos pateikiamos į šį Trečiojo Lietuvos Statuto leidimą: *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1744.

rašo, jog dažniausios namų užpuolimų priežastys buvo „nesutarimai dėl nuosavybės mieste valdymo“. Taigi greičiausiai turto pasisavinimas buvo tik antrinis reiškinys, kai su teismo leidimu ar be jo jėga buvo sprendžiami ginčai dėl teisių į kilnojamąjį ar nekilnojamąjį turtą.

Skyriuje, skirtame plėšimo nusikaltimui, autorius faktiškai sujungė dvi skirtingas veikas – TLS išskiriamą plėšimą viešajame kelyje ir vadinamąjį grobimą. Paaikškinimai, jog jų negalima atskirti, neįtikina. Visų pirma užtenka sugretinti atsakomybę: vienu atveju (už apiplėšimą kelyje) grėsė mirties bausmė, o kitu atveju (už grobimus) buvo numatyta tik pinigine bausmė. Faktiškai beveik visa medžiaga, pateikta šiame skyriuje, yra susijusi su grobimais, kuriuos detalčiai reglamentavo ir iš dalies netgi pateisino Statutas (pvz. TLS X sk. 5 str., kuriame kalbama apie svetimo pavaldinio užtikimą savo miške)³. 239 puslapyje autorius klausia: „kas dažniausiai būdavo apiplėšiamas kaimo erdvėje – artimi kaimynai ar pro šalį keliaujantys asmenys?“ Ir atsako: „Bylų informacija rodo, kad daugiausia tai buvo kaimynų santykių sprendimo būdas.“ Sunku įsivaizduoti, kad visuomenė, kuri vadovavosi Trečiuoju Lietuvos Statutu ir kurioje veikė teismai, plėšimais aiškintųsi tarpusavio santykius, o ypač su savo kaimynais. Toliau (p. 242) kalbama apie „plėšimo grobio objektus“: kirvius, tinklus, sumedžiotas antis, ir galiausiai daroma išvada (p. 246): „šio nusikaltimo tikslas visų pirma buvo atimti svetimą turtą“. Turint omenyje, jog dažniausiai atimami buvo darbo arba medžioklės instrumentai, tokio „nusikaltimo“ tikslas buvo veikiau savo turtinių interesų gynimas, o ne siekis pasipelnėti iš nusikalstamos veiklos. Panašiai negalima sutikti su 252 puslapyje pateiktu teiginiu: „tiek antpuolių, tiek namų užpuolimų, tiek plėšimų tikslai dažnai būdavo tiesiog svetimos nuosavybės pasisavinimo siekis“. Ypač kai kitas autoriaus sakinytis yra toks: „Valdų antpuolių ir miesto namų užpuolimų metu pagrindinė priežastis dažniausiai buvo ginčai dėl nekilnojamojo turto (valdų, žemės sklypų, miškų, vandens telkinių).“ Ar savo turtinių teisių gynimą galima vadinti „svetimos nuosavybės pasisavinimo siekiu“?

Beje, recenzuojamoje monografijoje ne visada tinkamai aiškinami Trečiojo Lietuvos Statuto straipsniai. Pavyzdžiui, 151 p. autorius stebisi, kad vienu atveju už antpuolį grėsė mirties bausmė, o kitu – tik „išpirka“, bet nepastebi, jog pirmu atveju (TLS, sk. XI, str. 1) kalbama apie nužudymą antpuolio metu, o antru (TLS, sk. XI, str. 43) – tik apie sužeidimą ir materialinius nuostolius. Beje, autorius taip ir nepateikė įtikinančios antpuolio definicijos, vienus atvejus priskyres prie antpuolių, o kitus panašius – ne. To priežastis, mano manymu, kad autorius vėlgi pasirinko vadovautis nuostata: „svarbu ne rezultatai, o proceso [t. y. smurtinių veikų – A. S.] eiga“ (p. 201). Tačiau išlikę šaltiniai (ypač skundai) yra sukonstruoti laikantis tam tikros logikos, priderinti prie galiojančios teisės, jų paskirtis – reikalauti teisėje numatytų bausmių. Taip pat ir teismas bausmes skyrė

³ *Статут Великого Княжества Литовского 1529 года*, под редакцией К. Н. Яблонскиса, Минск, 1960, с. 231; С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс, *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, Вильнюс, 2004, с. 441–445.

pritaikydamas atitinkamus TLS straipsnius. Juk būtent rezultatai ir parodo, koks buvo smurtaujančiųjų tikslas – užgrobti turtą ar susidoroti su priešininku. To meto teisė numatė tokias sąvokas kaip smurtinis valdos užpuolimas (*expulsja*), išvaymas iš teisėtai laikytos valdos (*wybiecie ze spokojnego dzierzenia*), ginčai dėl ribų (*spór o dyferencję*), grobimas (*grabież*). Už šias veikas buvo numatytos konkrečios sankcijos. O kai bandome to meto šaltinių informaciją priderinti prie dabartinių teisinių sąvokų, atsiranda daug pasirinktai schemai netinkančių atvejų. To greičiausiai būtų pavykę išvengti, jei autorius nuosekliau vadovautųsi tais nusikaltimų požymiais, kurie apibūdinti Trečiajame Lietuvos Statute.

Daug diskusijų kelia ir trečiasis darbo skyrius. Autorius išskyrė ir aptarė banicijų ir infamijų, pilies bokšto kalėjimo ir mirties bausmių taikymo klausimus. Pirmiausia autorius analizavo nusikaltimus, už kuriuos buvo skiriamos išvaymo iš valstybės ir garbės atėmimo bausmės, bei socialinę nubaustųjų sudėtį. Tačiau XVIII a. infamijos ir banicijos bausmės buvo skiriamos tik bylinėjantis už akių, bet niekada nebuvo taikomos procese, kuriame vyko bylinėjimasis iš esmės. Tokiu būdu išvada, jog „iš visų nusikaltimų santykinai dažniausiai banicijomis ir infamijomis būdavo baudžiami antpuolių dalyviai“ tereiškia, jog tokiose bylose paskelbta daugiausiai sprendimų už akių. XVIII a. šios bausmės nebuvo realios, o tik procesinės. Trečiasis Lietuvos Statutas (IV sk., 19 str.) numatė, jog į teismą be pateisinamos priežasties neatvykęs atsakovas mokės piniginę baudą, vadintą nestojimo mokesčiu (*niestanne*), ir turės prievolę apmokėti teismo išlaidas. Tačiau banicijos bausme nuteisti bajorai, užuot mokėję baudas, veikiau pasirūpindavo gleitais⁴ ir tokiu būdu vėl tapdavo pilnateise bylos šalimi⁵. 1698 m. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas Lietuvoje nustatė naują banicijų bausmių naikinimo tvarką⁶. Konstatavus esant įvairius Lenkijoje taikomus banicijų naikinimo būdus⁷, nurodyta, jog nuo šiol panaši tvarka galios ir Lietuvoje. Taigi tokios bausmės galės būti naikinamos be baudos (prisiekus, kad apie skelbiamą baniciją nežinota arba ji paskelbta pažeidžiant teisinius reikalavimus) arba priešingai šaliai sumokėjus nustatytą pinigų sumą (už paprastą baniciją – 6 kapas, už amžinąją baniciją – 12 kapų, už

⁴ Gleitai, arba kitaip apsaugos raštai, galėjo būti išduodami banicijos bausme nuteistiems asmenims; jų galiojimo periodu (o šis siekė metus ir šešias savaites) toks asmuo įgydavo asmeninę ir turtinę neliečiamybę nuo teismo persekiojimo, bet tuo metu turėjo teisme išsiaiškinti nesutarimus su savo priešininku, *TLS*, IV sk. 30 str.

⁵ Būtent tokia tvarka galiojo Lenkijoje: remiantis 1616 m. nustatyta tvarka, nuteistas už akių asmuo privalejo parengti protestą, pateikti jį įrašyti į aktų knygas ir gauti gleitą, o savo priešininką pašaukti į sprendimą už akių paskelbusį teismą, *Volumina legum* (toliau – *VL*), t. 3, Petersburg, 1859, s. 135 (*O znoszeniu banicyi*).

⁶ *Porządek sądzenia spraw w Trybunale Wielkiego Księstwa Litewskiego, z konstytucji sejmowych, z Koekwacyi praw Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską, iz Statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego, zebrany i opisany roku 1698, miesiąca aprila, 16 dnia* (spaudinys). Po metų Abiejų Tautų Respublikos seimas šiam dokumentui suteikė valstybės įstatymo galią (*VL*, t. VI, Petersburg, 1860, s. 40), jis vėliau visada buvo spausdinamas kartu su Trečiojo Lietuvos Statuto tekstu.

⁷ *Porządek sądzenia spraw...*, 1698, 4 str.: *Na znoszenie takowych banicyi obywatel Korony Polskiej maia vadia capitanealia, luity, grzywny y insze peny y deczyze u sądów tamecznych, które strony wedlug wazności sprawy z nakazu sądowego placą.*

infamiją – 40 kapų). Tiesa, šalims ir toliau palikta teisė prašyti valdovo gleitų, tačiau laikui bėgant jų galiojimas ir naudojimas buvo ribojamas. Tai susiję su tuo, jog XVIII a. būtent banicijos ir infamijos bausmių naikinimo metu mokami pinigai pakeitė ankstesnį nestojimo bylinėtis mokesť (autorius apie gleitų skaičiaus mažėjimo priežastis rašo: „matyt, dėl Apšvietos idėjų įtakos pasikeitė valstybės vadovo ir to meto elito požiūris į bausmių reikšmę“, p. 266). Gleitus autorius vadina „bausmes naikinančiais raštais“. XVIII a. panaudojant jėgą galėjo būti įvykdytas tik trečiasis už akių paskelbtas teismo sprendimas civilinėje byloje ir ketvirtasis – baudžiamojoje byloje. Iki to laiko buvo leidžiama priešintis sprendimo vykdymui atvykusiam teismo pareigūnui apie tai pareiškiant žodžiu arba paduodant vadinamąją cedulę, ir sprendimas negalėjo būti vykdomas jėga. Taigi, gleito paskirtis buvo ne tiek apsaugoti nuo bausmių, kiek atgauti teisę būti teismo proceso šalimi, nemokant baudų savo priešininkui už ankstesnį neatvykimą į teismą. Todėl atskiras poskyris, skirtas vienam iš teismo proceso dalių (kai nėra analizuojama baudžiamųjų bylų teiseną apskričiai), atrodo ne visai logiškai. Be to, pacituotas Teodoro Ostrovskio teiginys apie paplitusį gleitų teikimą miestiečiams ir žemesniojo luomo karališkųjų valdų gyventojams (p. 268) turėtų būti siejamas konkrečiai su Asesorių teismo veikla, kurios autorius neanalizuoja.

Svarbus D. Burbos indėlis tyrinėjant Vilniaus pilies bokšto kalėjimo funkcionavimą. Jis skrupulingai surinko faktus, stengdamasis lokalizuoti Vilniaus pilies bokšto kalėjimą, nustatyti, kurios institucijos ir už kokius nusikaltimus tokią bausmę skyrė, kalinimo trukmę, bausmės atlikimo praktiką, kalinimo sąlygas ir nuteistųjų socialinę sudėtį. Tačiau analizuodamas vadinamąją „pilies bokšto kalėjimo bausmę“ autorius nepaaiškina, jog faktiškai egzistavo dvi skirtingos bausmės. Pirma vadinta „aukštutinio bokšto kalėjimo bausmė“ ir XVIII a. dažniausiai skirta už įvairius nusižengimus, susijusius su teismo procesu (pvz., už pasipriešinimą sprendimo vykdymui), tačiau taip pat grėsė ir už kai kurias smurtines veikas, pvz., antausio skėlimą (TLS, XI sk., 27 str.). Ši bausmė neturėjo daug bendra su šiuolaikine kalinimo samprata, bet buvo susijusi su reikalavimu praleisti tam tikrą laiką konkrečioje (dažniausiai pilies) teritorijoje – bokšte, pilyje, teismo arba kitame pastate. Tai buvo labiau garbės bausmė. Kas kita buvo „žemutinio bokšto bausmė“. Beveik visais žinomais mums atvejais XVIII a. žemutinio bokšto kalėjimai buvo ypač prasti statiniai, kuriuose kildavo pavojus ne tik kalinių sveikatai, bet ir gyvybei. Tuo tarpu autorius mini bendrai „bokšto kalėjimo bausmes“ ir pateikia įvairių kalinimo terminų pavyzdžių (p. 274–275), nors iš jų aišku, kad vienais atvejais (bylose dėl nužudymų, neteisėto įkalinimo) teismas skyrė kalėti žemutiniame, o kitais – aukštutiniame bokšte. Panašiai ir kitose vietose, pvz., 150 p., D. Burba mini „12 savaičių bokšto kalėjimo bausmę“, kuri grėsė už dalyvavimą antpuolyje, bet nemini, jog bausmę šiuo atveju reikėjo atlikti žemutiniame bokšte. Panašiai ir 109 p. – vienerių metų ir 6 savaičių kalėjimo bausmę Juozapas Bohušas privalėjo atlikti būtent žemutiniame bokšte. Tiesa, keliose vietose jis mini „giluminio kalėjimo“ terminą (p. 62 ir kt.), bet jo nevartoja nuosekliai. Be to, jis daro išvadą, jog „pa-

grandinė visų bokšte kalėjusių asmenų įkalinimo priežastis buvo skolos“ (p. 275). Įkalintas (ir tik aukštutinio bokšto kalėjime) asmuo galėjo būti ne dėl skolos, bet tik tada, jei nevykdė teismo sprendimo, įpareigojančio gražinti skolą ir tik ieškovui kreipusis į teismą dėl sprendimo nevykdymo (arba šaltinių kalba „pasipriešinimo sprendimo vykdymui“). Galiausiai lieka neaišku, kodėl autorius neanalizavo bajorams taikomų turtnių sankcijų, kurios grėsė už sumušimą ir nužudymą. Autorius įvade paaiškina, jog „išpirka už žmogaus sužeidimą ar nužudymą tekste vadinama galvapinigiais“ (p. 29). Tačiau to meto įstatymai labai aiškiai skyrė – už sužalojimą mokamas vadinamasis atlygis (lenk. *nawiqzka*), o galvapinigiai (lenk. *glówszczyzna*) – tik už nužudymą. Be to, egzistavo ir apibrėžta pinigų suma, mokama už smurtinius veiksmus (vad. smurtinė), kuri siekė 12 rublių grašių. Šių terminų vartojimas istoriografijoje yra įsitvirtinęs⁸, todėl reiktų jais vadovautis.

Atskirai verta sustoti prie darbe vartojamų terminų. Autorius nutarė asmenį, kuris kaltina, vadinti ieškovu, o kaltinamąjį – atsakovu. Nors iki pat XVIII a. pabaigos neegzistavo atskiras civilinis ir baudžiamasis procesas, vis dėlto nusikaltimų atveju pagrįsčiau būtų vartoti kaltintojo ir kaltinamojo sąvokas. Juk to meto teisėje buvo žinoma ir viešojo kaltintojo (instigatoriaus) institucija. Nėra pagrįstas originalių šaltinių terminų vartojimas. Vietoj teismo dekreto vartotinas teismo sprendimo terminas. Autorius pagal šaltinių kalbą išskiria akivaizdinius⁹, kontumacinius (paskelbtus už akių), remisinius (atidedamuosius) ir inkvizicinius (ištyrimo) sprendimus (p. 45). Manychiau, jog geriau būtų vartoti sprendimo ir sprendimo už akių pavadinimus, o preliminarinius (tarpinius) sprendimus byloje (tokie buvo atidedamieji ir įpareigojantys atlikti tyrimą) vadinti nutartimis. Keli autoriaus pavartoti terminai lieka visai neaiškūs: 46 p. minimos kažkokios „vadinamosios protokolų bylos“ (sprendimai, įrašyti į protokolų knygas?), o 47 p. pateiktas „obdukcijų sprendimo“ (sprendimas, įpareigojantis atlikti apžiūrą?) pavadinimas. Taip pat neaišku, ką reiškia sakiny (p. 45): „aktų knygoose vyravo išsamūs procesų aprašymai“ (apie kokius dokumentus kalbama?). Nesusipratimu reiktų laikyti „nukorimo bausmės“ pavadinimą – egzistavo mirties bausmė pakariant.

Dar keli žodžiai apie šaltinių kalbą ir jos perteikimą. Kelia abejonių pasirinkimas šaltiniuose sutinkamus laiko įvardijimus – vidurnaktis, vienuolikta valanda po pietų / vakaro – perteikti tokia forma – 00.00, 23.00. Vietoj šaltiniuose sutinkamo maskolių termino geriau būtų vartoti neigiamos konotacijos neturintį maskvėno pavadinimą. Autorius 162 p. mini kelias teismo kalbos klišes, bet buvo verta paaiškinti ir kitas pacituotas tekste (skunde akcentavimas, kad užpuolime dalyvavo „įvairios kondicijos žmonės“ turėjo konkrečią

⁸ *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, p. CXIV.

⁹ Šiuo atveju greičiausiai buvo sekama Rimanto Jaso siūlymais, žr. *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, d. II: *XVIII amžius*, surinko R. Jاسas ir J. Orda, spaudai parengė R. Jاسas, red. K. Jablonskis, Vilnius, 1961, p. 12.

paskirtį – vykdant teismo sprendimą galėjo dalyvauti tik bajorai, o asmenų iš kitų luomų dalyvavimas šiame procese darė jį neteisėtu, p. 222. Panaši ir kitos klišės „ginkluoti kaip į mūšį“ paskirtis, p. 215). Šiuo atveju būtų pravertę susipažinti su skundų kalbai skirtais tyrimais¹⁰. Dar viena šaltinių kalkė būtų „Vilniaus miestiečiai šaltkalviai Laurynas ir Teresė Sosnovskiai“ (šaltkalvis buvo tik Laurynas, o Teresė tiesiog buvo jo žmona).

Monografijoje pasitaiko netikslių teiginių. Pavyzdžiui: „Vilniaus pilies bei žemės teismo aktų knygoje nėra aptikta teismo sprendimų, kuriuose būtų nurodymas bajorams patiems vykdyti antpuolius įgyvendinant sprendimą“ (p. 160). Sprendimą galėjo vykdyti teismo pareigūnai, ir tik ypatingais atvejais šiam veiksmui galėjo būti pasitelkti viso pavieto bajorai (vad. *ruszenie*), bet tai nebuvo antpuolis. Antpuolis buvo neteisėtas, TLS draudžiamas veiksmas (kaip rašo pats autorius, „Lietuvos Statute antpuolis vertinamas kaip didelio masto plėšimas svetimose valdose“, p. 161), todėl teismas ir negalėjo suformuluoti tokio nurodymo. 217 p. rašoma: „Trečiajame Lietuvos Statute teigta, kad už bajoro namo užpuolimą gresia mirties bausmė“, bet nepaaiškinama, jog tik tais atvejais, jei žūtų kuris nors iš užpultųjų. Keliose vietose vietoj 20 grašių turėtų būti 20 kapų grašių suma (p. 62, 120). Pasitaiko netikslių vertimų, pvz., 514 išnašoje žodis *kilkanaście* verčiamas kaip keliasdešimt, bet iš tikrųjų jis reiškia keliolika (kalbama apie kaltę dėl žmonių mirties). Pasitaiko neteisingai perskaitytų pavardžių, pvz., Antanas Čečeručkas Olganiščiakas iš tikrųjų yra vargonininko sūnus (nuo lenk. *organista* – vargonininkas; p. 176), beje, šio asmens kažkodėl nerandame asmenvardžių rodyklėje). Netikslumų randame ir asmenvardžių rodyklėje, pvz., Benediktas Oganovskis minimas kaip du skirtingi asmenys, nors akivaizdu, jog tai vienas ir tas pats asmuo. Beje, autorius nepagrįstai prie nusikaltimų priskyrė skolas – tai prievolių teisės reglamentuojami santykiai. Nusikaltimu Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (III sk. 11 str.) įvardija pavojingą ir uždraustą veiką (veikimą arba neveikimą), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė¹¹. Taip pat ir remiantis TLS paskolos negrąžinęs ir turto neturėjęs skolininkas galėjo būti priteistas kreditoriui atodirbiui, bet jam negalėjo būti skiriamos kalėjimo ar kūno bausmės.

Nepaisant išvardytų pastabų ir pageidavimų, recenzuojama knyga yra reikšmingas indėlis į nusikalstamumo istorijos Lietuvoje tyrimus. Kiekvienas mokslininkas, kuris ateityje imsis šios tematikos, turės lyginti savo rezultatus su išdėstytais D. Burbos monografijoje.

Adam S t a n k e v i č
(Lietuvos istorijos institutas)

¹⁰ P.vz., P. Klint, Sztuka skutecznego przekonywania w szlacheckich protestach sądowych z Wielkopolski w XVII wieku, *Spoleczeństwo staropolskie. Seria nowa*, t. II: *Spoleczeństwo a przestępczość*, Warszawa, 2009, s. 41–63.

¹¹ *Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai*, sud. E. Mirončikienė, Vilnius, 2003, p. 662.